

ODKAZY A VÝZVY

modernej jazykovej komunikácie

Zborník príspevkov
zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie
konanej 23. – 24. 09. 2009 v Banskej Bystrici

Editorka: Jana KLINCKOVÁ

Banská Bystrica 2010

Odkazy a výzvy modernej jazykovej komunikácie

Zborník príspevkov
zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie
konanej 23. – 24. 09. 2009 v Banskej Bystrici

Zborník venovaný Vladimírovi Patrášovi

Editorka: Jana Klincková

Banská Bystrica 2010

Recenzenti

Doc. PhDr. Jana Hoffmannová, DrSc.
Prof. dr hab. Kazimierz Michałewski
Prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc.

Editorka:

doc. PhDr. Jana Klíncková, PhD.

Redakčná rada

Prof. PhDr. et Dr.h.c. Ján Findra, DrSc., Fakulta humanitných vied
Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovensko
Doc. PhDr. Jana Hoffmannová, DrSc., Ústav pro jazyk český, Praha
Česká republika
Prof. dr hab. Kazimierz Michałewski, Uniwersytet Łódzki, Łódź Poľsko
Prof. Dr. sc. Diana Stolac, Sveučilište u Rijeci, Rijeka Chorvátsko
Doc. PhDr. Kristína Krnová, CSc., prodekanka pre vedeckovýskumnú
činnosť, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej
Bystrici
Prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc., Fakulta humanitných vied
Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Prof. PaedDr. Pavol Odaloš, CSc., Fakulta humanitných vied Univerzity
Mateja Bela v Banskej Bystrici
Doc. PhDr. Jana Klíncková, PhD., Fakulta humanitných vied Univerzity
Mateja Bela v Banskej Bystrici – editorka zborníka
Doc. Jaromír Krško, PhD., Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja
Bela v Banskej Bystrici
PhDr. Ivan Očenáš, PhD., vedúci Katedry slovenského jazyka a
literatúry, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej
Bystrici

JAZYKOVÁ KOMUNIKÁCIA A TOPONYMÁ

Jaromír Krško

VERBAL COMMUNICATION AND TOPOONYMS

Author pays his attention to toponyms in common communication. There are two levels of toponyms usage. There is an official level where we can use standard names and there is a colloquial level where we can use dialect names. There are shown sources of tension between dialect form of a word and codified form of it in the paper as well as there are underlined evident dialect suffixes. In the end of the paper the author claims, that expressive toponyms have not been codified yet, but they work in a colloquial language.

Key words: Communication, toponyms, dialect suffix, official level of communication.

Označenie a pomenovanie objektov sociálneho priestoru jedinca alebo skupiny je prejavom najdetailnejšieho vnímania objektívnej reality a sociálnych vzťahov. Pomenovanie (onymický model) geomorfologického objektu, teda toponymum, môžeme rozložiť na tri základné zložky, ktoré sa navzájom podmieňujú a tvoria neoddeliteľnú jednotu. M. Majtán (1994) člení onymický model na slovotvorný model a toponymický model. Toponymický model tvoria motivačné príznaky na jednej strane a obsahovo-sémantické príznaky na strane druhej. Motivačné príznaky znamenajú fázu vzniku toponyma a obsahovo-sémantické príznaky znamenajú jeho fungovanie v spoločenskej komunikácii, v určitej jazykovej situácii, ktorá závisí od rozličných komunikačných činiteľov. Do komunikačnej schémy už pred myšlienkovým spracovaním odrazov druhového jedinca a ich jazykovým stvárnením sa „vydelení apelativne onymické objekty komunikácie a v jazykovom kóde sa aj pri ustavičných vzájomných vzťahoch polarizovala apelativna a onymická sféra jazyka. Propriálna nominácia ako pomenúvanie na druhotnom jazykovom pláne sa uskutočňuje v rámci daného jazykového systému a na pozadi príslušnej onymickej sústavy.“ (Blanár,

2000, s. 212 – 213). V spoločenskom fungovaní rozlišuje V. Blanár fungovanie vlastného mena v propriálnom a apelatívnom kontexte, v rámci ktorých sa realizuje úradná a neúradná menná sústava.

Fungovanie vlastného mena v komunikácii označuje V. Blanár terminom onymický kontext propria (Blanár, 1996). J. Pleskalová (1980) pripomína dôležitý fakt, že toponymá miestneho charakteru (má na mysli predovšetkým terénnne názvy jednotlivých obcí) majú bližšie k nárečiu, ako ku spisovnému jazyku. Táto tendencia je priamo úmerná spoločenskej dôležitosti propria a jeho akčného rádia, t. j. známosti označeného onymického bodu a známosti samotného toponyma. Na tomto princípe je založené vnímanie toponým prostredníctvom sociálnych skupín – ide o tzv. sociálne toponymá, prípadne sa sféra sociálneho vnímania rozširuje aj na antroponymiu (sociálne antroponymá), globálne sa takéto vlastné mená označujú termínom sociálne onymá (k tomu Krško, 1998 a 2003). Na podobu toponým teda výrazne vplýva miestna nárečová forma a onymický kontext. Kým nárečová forma tvorí slovotvornú časť onymického modelu, teda vonkajšiu, formálnu stránku toponyma, jeho onymický kontext vytvára siet' pomenovacích modelov a vzťahov. Pomocou onymického kontextu môžeme určiť relatívnu polohu objektu, vlastnícke vzťahy a pod. Ak je totiž v názve predložka *za*, objekt nemôže ležať *pred* relačným objektom, apelativny člen názvu informuje o aký druh propria ide – napr. apelativum *potok* radí vlastné meno do sústavy hydroným, apelativum *hrb* poukazuje na vyvýšeninu, *dolina* charakterizuje priestor medzi horskými chrbtami atď.

Toponymá viazané na sociálnu skupinu dediny, teda terénnne názvy chotára obce, sú v priamej komunikácii domáceho obyvateľstva spojené predovšetkým s miestnym nárečím. Vyplýva to najmä z toho, že toponymá fungujú predovšetkým v hovorenej (a nie písomnej) podobe komunikácie. V. Blanár (2003, s. 10) v súvislosti s fungovaním vlastného mena v komunikácii rozoznáva (podobne ako v apelatívnej lexike) jazykový znak v jazykovom systéme (v rovine langue) a komunikačný znak v hovorenom alebo písanom prejave

komunikujúcich (v rovine parole). Obidva druhy znakov sú abstraktné pojmy, pričom onymický komunikačný znak má (na rozdiel od apelatívneho komunikačného znaku) svoje špecifické postavenie. Spoločnou vlastnosťou apelatívneho a onymického komunikačného znaku je, že musí existovať spojenie medzi designátorom a denotátom, t. j. apelativum alebo proprium vieme spojiť s objektom pomenovania, resp. nositeľom mena. Hovorená podoba komunikácie je na rozdiel od písanej komunikácie zložitejšia v tom, že percipient nemá signál na oddelenie apelatíva od propria. Vlastné mená môžu vstupovať do prehovoru v apelatívnom i propriálnom kontexte (pozri o tom vyššie). Identifikáciu pomenovaného objektu raz ako druhového objektu (apelatívny komunikačný kontext), inokedy ako druhového jedinca (propriálny komunikačný kontext) umožňujú jazykové kompetencie komunikujúcich a „vedenie o onymickom objekte“ (Blanár, 2003). Nevyhnutnou podmienkou vedenia o onymickom objekte je poznať onymickú triedu propriei, do ktorej daný názov možno zaradiť a identifikovať názov s príslušným objektom. Do komunikačnej propriálnej schémy vstupuje teda na začiatku zaradenie názvu do onymickej triedy, v druhej fáze percipient stotožňuje pomenovanie s objektom na základe jeho vlastnosti, charakteristických znakov a povahy. Prirodzene, percipient musí vedieť o týchto príznakoch objektu.

Znalosť propriei v chotári obce je nevyhnutným predpokladom úspešnej komunikácie danej society a často je obmedzená na miestne nárečie. Pri narušení komunikačnej schémy nositeľ nárečia – nositeľ nárečia dochádza k využívaniu spisovných variet názvov – napr. pri terénnom výskume môže informátor vnímať explootátora ako človeka neovládajúceho nárečie, preto sa snaží komunikovať spisovne, prípadne sa pohybuje v rovine subštandardnej variety jazyka s využívaním čo najmenšieho počtu nárečových prvkov. Počas výskumov terénnych názvov v obciach Muráň, Muránska Dlhá Lúka, Revúca a ďalších sme sa v počiatočných fázach výskumu stretli s podobami názvov ako *Čistina*, *Čiertazeň*, *Liptáčka*, *Úbočky*, *Žobráčka...*, len miestami sme zaznamenali nárečové varianty topónym – napr. *Hvarka*, *Hrkotáš*. Záznamy spontánnych reakcií a rozhovorov medzi domácimi nositeľmi nárečia o práciach na poli, v hore,

teda tematicky spojené s miestami, kde potrebovali presne lokalizovať a pomenovať nami skúmané objekty, však využívali čisto nárečové podoby – *Šistina*, *Šertazeň*, *Liptáška*, *Úboški*, *Žobráška*... Postupným výskumom a častejšími návštevami miestnych informátorov došlo k zblíženiu a preklenutiu „oficiálnej“ komunikačnej bariéry a informátori bežne a spontánne komunikovali v nárečí, resp. v subštandardnej podobe jazyka s využívaním nárečových prvkov.

Pôvodné nárečové podoby toponým postupne prešli procesom štandardizácie do spisovnej formy. Štandardizované toponymá sú zapísané predovšetkým v mapách a v štandardizovaných geografických príručkách (napr. *Geografické názvy okresu...*, ktoré vydáva Geografický a kartografický ústav v Bratislave) a používajú sa v oficiálnej komunikačnej situácii. V procese štandardizácie dochádza k napätiu medzi úzom a normou, teda k napätiu medzi nárečovou a spisovnou podobou názvu. Jednotlivé teritoriálne nárečia napr. využívajú odlišné podoby prípon posesívneho typu toponým – v oblasti Považia má toponymum *Kašeje lúka* podobu *Kašech lúka*, v severnej polovici Turca má podoby *Kaše lúka*, v južnej časti Turca však korešponduje nárečová podoba so spisovnou. Tlak na kodifikovanú podobu vyvolávajú aj hláskové zmeny v miestnom nárečí – tomu zodpovedajú napr. toponymá v hornopeľkom prostredí, ktoré obsahujú klesavý diftong *ei* oproti spisovnému stúpavému diftongu *ia* alebo vokálu *y* – *Medzi Žeire*, *Pod Lazei*, *Pot košarei*, *Sviňeirka* (príklady sú z chotára Málinca), proti spisovným podobám *Medzi Žiare*, *Pod Lazy*, *Pod košary (> Pod košiare)*, *Sviníarka* (Krško, 2009, s. 26 – 29). Pre gemerské dialekty sú typické hláskoslovne zmeny *č > š*, *ie > ia*, z tvaroslovnych zmien sú to prípony *-ó* v tvaroch G. pl. maskulín a I. sg. feminín... Preto sme v spontánnych prehovoroch autochtonných obyvateľov zaznamenali toponymá (vyššie spomenuté) *Šistina*, *Šertazeň*, *Liptáška*, *Úboški*, *Žobráška*, *Prialoch*, *Blatňia dolinky*, *Križňia cestňi*, *Pod Maksinó*, *Pred Hiencovó*, *Za Jaminó*, *Nad Viňiskó*...

Výrazný nárečový prípona, ktorý spôsobuje napätie medzi nárečovým úzom a normou je prípona *-ok* (resp. *-čok*) v nárečiach juhovýchodnej strednej slovenčiny, ktorá sa

vyskytuje v toponymách utvorených z deminutívnych apelatívnych základov typu *domčok*, *stromčok*, *jarčok*, *zámčok*... V hydronymii povodia Hrona sme napríklad zaznamenali názvy *Zazančok* (štandardizovaný názov je v súčasnosti *Bečovský potok*) – názov vznikol z predložkovej konštrukcie *za zámčok*¹; *Dolný Hančok*, *Horný Hančok*, *Prostredný Hančok*, *Harmančok* (názovy sú v tejto podobe štandardizované); *Hliničok* (oficiálna podoba *Hliník*), *Hrončok* (oficiálne *Hronček*), *Járčok* (oficiálne *Chlmský potok*), *Podzámčok* (štandardizovaný v podobe *Potôčik*) – motivantom je ojkonymum *Podzámčok*, ktoré bolo kodifikované s južnostredoslovenskou nárečovou príponou *-čok*.

Názvy s pôvodnými nárečovými znakmi sa dostali do štandardizovanej podoby (a teda aj do máp) najmä v sémanticky nejasných názvoch, teda tých, pri ktorých došlo k desémantizácii a nebolo možné spoľahlivo určiť motivujúce apelativum. Mnoho názovov bolo deformovaných českými geodetmi, ktorí prišli na Slovensko v období prej ČSR. Títo geodeti získavali miestne terénné názvy od domáceho obyvateľstva (prirodzene v nárečovej podobe) a pri nejasne znejúcom názve zapísali toponymum nesprávne. Takto sa do súčasnej (teda kodifikovanej) turistickej mapy (M 1 : 50 000) dostal názov v Revúcej – *Nad Viničkom* (správne by mal znieť *Nad Viničkou* – v nárečí *Nad Viňškó*) – ku chybe došlo pod tlakom gemerského nárečového tvaru I. sg. feminin *-ó* oproti spisovnej prípone *-ou*.

Medzi štandardizované názvy sa nedostali expresívne toponymá, ktoré však fungujú v hovorenej podobe a v miestnom úze. V štúdii venovanej vyjadreniu kvantitatívno-kvalitativným vzťahom v toponymii pomocou expresivity a metafory sme konštatovali, že expresívna lexika je „indikátorom intimity komunikačného prostredia“ (pri použití expresívnych slov sa v komunikačnej situácii ocitajú len najbližší, teda „naši“ a nie „tí druhí“). Expressivita v komunikácii zároveň pôsobí lascívne. Počas dialektologických výskumov sme sa stretli s takýmto využitím lexiky najmä vtedy, keď informátori nepokladajú

---

¹ Zámčekom označovali kaštieľ z 2. pol 16. stor. v Dolnej Mičinej.

exploataátora za rušivý element, ale komunikujú spontánne a prirodzene. V lascívnosti sa dá vybadať aj ďalšia dôležitá funkcia expresívnej lexiky – ozvláštniť ťažký pracovný úkon, teda do určitej miery „spríjemniť,“ zľahčiť náročnú a namáhavú prácu. Expresívna lexika obsiahnutá v nárečiach (možno hovoriť o bežnej komunikácii) je obsiahnutá aj v pomenovaní okolitých geomorfologických objektov, s ktorými ľudia prišli alebo prichádzajú do styku.“ (Krško, 2006, s. 63). Expresívne motivované toponymá často vyjadrujú veľkú vzdialenosť objektu od osady, nekvalitného pôdu, náročnosť terénu a podobne. Takto vznikli toponymá *V riti* (podobne v českej toponymii existujú názvy *V prdeli*, *V řiti* – Šindelářová, 2005, s. 82), *Usrance*, *Chajlúky*, *Sráč*, *Zasraná medza*, *Kakajka*, *Prdlička*, *Rit'*, *Serava*, *Zasraná*, *Cicmoška* (presnú motiváciu pozri Krško, 2006).

Na základe spomenutých príkladov je zrejmé, že toponymá (alebo propriá vo všeobecnosti) majú v komunikácii svoje špecifické postavenie a špecificky vstupujú do komunikačného reťazca. Poznanie zákonitostí komunikačného hľadiska proprií môže prispieť k lepšiemu pochopeniu komunikácie vo všeobecnosti.

Literatúra

- BLANÁR, Vincent. 1996. *Teória vlastného mena. Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii*. 1. vyd. Bratislava : VEDA, 1996. 250 s. ISBN 80-224-0490-X.
- BLANÁR, Vincent. 2000. Motivačný model v onomastike. In: *Selecta linguistica et onomastica : Vincent Blanár zum 80. Geburstag zugeeignet*. Ernst Eichler (Hg.) – Limitierter Vorabdr. Leipzig : Leipziger Univ.-Ver., 2000 (Namenkundliche Informationen : Beiheft ; 21), s. 208 – 215. ISBN 3-935693-05-2.
- BLANÁR, Vincent. 2003. Vlastné meno v komunikácii (teoretické východiská). In: *Vlastné meno v komunikácii. 15. slovenská onomastická konferencia : Zborník referátov z 15. slovenskej onomastickej konferencie konanej v Bratislave, 6. – 7. septembra 2002*. Zost. P. Žigo a M. Majtán. Bratislava : Jazykovedný ústav L. Štúra SAV; Bratislava : Filozofická fakulta UK v Bratislave, 2003, s. 9 – 18. ISBN 80-224-0791-7.
- HLADKÝ, Juraj. 2003. Názvy vodných objektov v spoločenskej komunikácii. In: *Vlastné meno v komunikácii. 15. slovenská*

JAZYKOVÁ KOMUNIKÁCIA A TOPONYMÁ

- onomastická konferencia : Zborník referátov z 15. slovenskej onomastickej konferencie konanej v Bratislave, 6. – 7. septembra 2002.* Zost. P. Žigo a M. Majtán. Bratislava : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV; Bratislava : Filozofická fakulta UK v Bratislave, 2003, s. 229 – 237. ISBN 80-224-0791-7.
- KRŠKO, Jaromír. 1998. Mikrosociálne toponymá. In: *13. Slovenská onomastická konferencia : Zborník referátov z 13. slovenskej onomastickej konferencie konanej v Modre-Piesku, 2. – 4. 10. 1997.* Bratislava : Filozofická fakulta UK v Bratislave; Bratislava : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 1998, s. 115 – 119. ISBN 80-85586-11-8.
- KRŠKO, Jaromír. 2001. *Terénné názvy z Muránskej doliny.* 1. vyd. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB Banská Bystrica, 2001. 232 s. ISBN 80-8055-577-X.
- KRŠKO, Jaromír. 2003. Sociálny priestor v onymii (Vznik onymických subsystémov – sociálnych toponým). In: *Metodologia badań onomastycznych.* Olsztyn : Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, 2003, s. 61 – 70. ISBN 83-87643-73-4.
- KRŠKO, Jaromír. 2006. Vyjadrenie kvalitatívno-kvantitatívnych vzťahov v toponymii pomocou expresivity a metafory. In: *Slavica Slovaca*, roč. 46, 2006, č. 1, s. 61 – 68.
- KRŠKO, Jaromír. 2009. Chotárne názvy Málinec. In: *Málinec. Regionálna monografia.* Málinec : Obecný úrad Málinec, 2009. s. 26 – 29. ISBN 978-80-89183-57-9.
- MAJTÁN, Milan. 1980. Spoločenské fungovanie toponyma. In: *Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. slovenská onomastická konferencia. (Zemplínska Šírava 20. – 24. septembra 1976.) Zborník materiálov.* Red. M. Majtán. Bratislava : Veda, 1980, s. 43 – 49.
- MAJTÁN, Milan. 1994. Motivácia a lexikálna sémantika. In: In: *Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien : Zborník referátov z XI. slovenskej onomastickej konferencie konanej v Nitre 19. – 20. mája 1994.* E. Krošláková (ed.), Bratislava : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV; Nitra : Vysoká škola pedagogická v Nitre, 1994, s. 15 – 19. ISBN 80-88738-68-7.
- MALENÍNSKÁ, Jitka. 2003. K proměně pomístních jmen v neoficiální komunikaci. In: *Vlastné meno v komunikácii. 15. slovenská onomastická konferencia : Zborník referátov z 15. slovenskej onomastickej konferencie konanej v Bratislave, 6. – 7. septembra 2002.* Zost. P. Žigo a M. Majtán. Bratislava : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV; Bratislava : Filozofická fakulta UK v Bratislave, 2003, s. 177 – 181. ISBN 80-224-0791-7.

Jaromír Krško

-
- PLESKALOVÁ, Jana. 1980. Pomístní jména v jazykové komunikaci. In: *Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. slovenská onomastická konferencia. (Zemplínska Šírava 20. – 24. septembra 1976.) Zborník materiálov.* Red. M. Majtán. Bratislava : Veda, 1980, s. 81 – 84.
- ŠINDELÁŘOVÁ, Jaromíra. 2005. *Modelová analýza anoikonym na Lounecku.* Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2005. 166 s. ISBN 80-7044-700-1.

---

doc. Mgr. Jaromír KRŠKO, PhD.
Fakulta humanitných vied UMB
P. O. Box 263
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Tajovského 40
974 01 BANSKÁ BYSTRICA
SLOVENSKÁ REPUBLIKA
krsko@fhv.umb.sk